

Molnár István

**Rövid beszámoló
a kaposvári várnál 2019-ben végzett
régészeti feltárásról**

2019

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

1. A Kaposvár és környéke egy 1778-as térképen. A kép bal oldalán a mocsárból kiemelkedő, az egykori vizesárok által kettéosztott szigeten látszanak a vár romjai. A Kapos egyik ága még a vártól keletre folyik. (a kép forrása: hungaricana.hu)

Kaposvár vára

Az egykori kaposvári vár szerény maradványai a város mai főterétől néhány száz méterre nyugatra, délnyugatra találhatóak. A vár középkori földrajzi környezete jelentősen különbözött a maitól. Kaposvár nevű település ekkor még nem létezett, a várhoz közeli falvak közül az északkeletre fekvő Omak és a nyugatra fekvő Kecel érdemel említést. A Kapos ekkor még széles ártérrel folyt, a kanyart leíró folyó és a belé futó patakok közötti elmocsarasodott területből szigetszerűen kiemelkedő dombon, jól védhető helyen épült meg a vár. Az egykori sziget kiterjedése még kivehető az újkori térképeken. A folyó szabályozása előtt készült első katonai felmérés térképen és egy 18. századi, a Kapos folyót ábrázoló térképen vízből kiemelkedő kettévágott szigetet láthatunk, amelynek határvonala a későbbi, folyószabályozás utáni kataszteri térképeken is követhető, a telekhatárok is igazodnak hozzá. (1-3. kép)

A kaposvári várra vonatkozó első biztos adatunk 1387-ből való, ekkor hatalmaskodások kapcsán említik Újvár (Wywar) várnagyát, Bako fia Jánost. A várat birtokló családot ekkoriban Rupulinak vagy Rupolinak nevezték, a nagyjából 10 km-rel délebbre, a Zselicben fekvő

vő egykori birtokuk és váruk után.¹ 1403-ban a Zsigmond elleni lázadásban való részvételük miatt az akkor Rupolújvárként említett várat a család egyéb birtokaival együtt elkobozták.² Az

1 A középkorban Rupolként, Ropolként, Rwpolként említett, a birtokos családnak is nevet adó település a mai Zselickisfaludnál lévő Ropolypusztánál feküdt. Az itt azonosított nagyméretű várnál feltárás nem folyt, így pontos korát és eredeti funkcióját nehéz biztosan megállapítani. A területen még megfigyelhető föld-fa szerkezetű sáncok miatt felmerül államalapítás kori eredete is. 1230-ban már biztosan állt, hiszen a mellette lévő patak a „vár vizeként” szerepel. Rupol egy jelentős méretű – a Kapostól északra is átnyúló, de nagyobb részt a folyótól délre, a Zselic erdőségeibe eső – birtok központja volt. Az uradalmat a Monoszlói család birtokolta, majd 1313-tól a Felsőlendvai családhoz került. Magát a rupoli várat, pontosabban annak várnagyát 1348-ban említik. 1358-ban az uradalmat és a várat Vásári Tamás szerezte meg, őt és utódait a 14. század második felében többször rupoliként emlegették. A várnál is lakhattak, ide kapták az idézéseket. Az 1387-ben szerepelő Újvár tehát a család egy újabb, a Kaposnál fekvő vára lenne, ahová később átkerült a birtok központja is. A rupoli vár a 15. században már nem szerepel a forrásokban. (A rupoli várról: Magyar–Nováki 2005. 152–153., 252. Tímár 2016. 84–92., 160–162., Györffy 1975 68. Komjáthy 1975 76.)

2 A család tagjait a sorozatban készülő birtokait elkobzó és eladományozó oklevelekben még fő-

2. *A Kapos folyó szabályozása előtt készült az eső katonai felmérés térképe, amely Kaposvártól délre és nyugatra még vízjárta, mocsaras területeket ábrázol. (a kép forrása: hungaricana.hu)*

uradalom fele-fele arányban a Tamási és a Szerdahelyi családhoz került. Nem tudjuk ki költözött a várba, annyi biztos, hogy 1442-ben Tamási Henrik a várban tartózkodott. Halála után, 1445-re a várat Újlaki Miklós szerezte meg. Először egyszerűen rátette a kezét, majd később hivatalosan, királyi adományként is birtokába került az egykor Tamásiak kezén lévő birtokrész. A Szerdahelyiek elvileg tovább birtokolták az uradalom másik felét, de Újlakiék nem engedték őket a várhoz. Újlaki legjelentősebb birtokai a Balatontól északra, Fejér megyében, valamint Szlavóniában feküdtek, és a Macsóibanánságnak is ura volt. Északi és déli területeit Somogy megyei birtokai kötötték össze, a kaposvári vár ezért kulcsfontosságú lett számára.³ Újlaki fontos központját alakította itt ki, a várat is nyilván fejlesztette, építette.

A vár 1426-ban, majd az 1440-es években többször Újvárként (Wywar) szerepelt, de 1465-ben és 1470-ben már Kaposújvárnak (Kaposwywar) nevezik, feltehetően Újlaki másik Újvár nevű várától akarják

leg Rupolikén, néhol (Szlavoniai birtokaik kapcsán) Alsólendvaiként említik, de a Rupolújvári vár és a hozzá tartozó birtokok kapcsán Rupolújváriként szerepelnek.

3 Kubinyi 1973. 9.

megkülönböztetni. 1495-ben került sor a vár első ostromára, ekkor a II. Ulászlóval dacoló Újlaki Lőrinc elleni hadjárat során a királyi csapatok elfoglalták a várat. Bonfini leírása szolgáltatja az első adatokat a vár szerkezetéről, figyelemre méltó, hogy hármass árokrendszert és sáncokat említ.

Az 1504-ben az Újlakival megkötött egyezmény után a Szerdahelyiek költöztek be a várba. Az Újlaki család 1524-ben kihalt, birtokrészükért ezután a Szerdahelyiek a Tóti Lengyel családdal pereskedtek. Az 1543-as török hadjárat után a kaposújvári vár a határra került, és a határvédelem egyik fontos pontja lett. Az 1540-es években már nagyobb létszámú, 200-300 fős katonaság állomásozott itt, részükre egy nagyobb területet palánkfallal kellett övezni.

A vár 1555 szeptemberében került török kézre, az újabb kutatások alapján nem a korábban gondolt gyors kapituláció, hanem véres és viszonylag hosszú ostrom, a védők egy részének igen hősies, halálukig tartó védekezése rajzolódott ki.⁴ 1556-ban egy keresztény ellentámadás miatt a várat a török kiürítette, de 1557-ben újra megszerezte és tartósan berendezkedett. Komoly visszafoglalási kísérlet 1599-ben, a tizenöt éves háború során történt. A vár negyedik és

4 A vár ostromáról Szatlócki 2016.

3. Kaposvár egy 1865-ös kataszteri térképen. A várnak egykor helyet adó sziget körvonalát még nagyrészt kijelölik a telekhatárok. (a kép forrása: hungaricana.hu)

egyben utolsó ostromára 1686 novemberében került sor. Ekkor a Badeni Lajos vezette keresztény seregek kemény ágyúzása után a vár török őrsege a szabad elvonulásért cserébe feladta a várat.⁵

A vár pusztulása több szakaszban történt. Az 1702-es várrombolási rendelet után a palánkokat rombolhatták. A 18. század elején az Eszterházy család birtokközpontja, majorsága épült ki az egykori vár területén. A vár külső falainak jó része hamar elbontásra kerülhetett, de az 2019-ben végzett régészeti feltárások is igazolták, hogy a középkori vár nyugati palotaszárnyát használatba vették ekkor. A vár természeti környezete a folyó szabályozásával teljesen átalakult, az egykori vizesárkoknak sem maradt semmi látható nyoma. Az újabb súlyos pusztítás az 1930-as években történt, amikor a Nostra nevű gyárpépület a vár közepébe építettek. A területen lévő falakat jórészt lerombolták, a maradványokat (meglehetősen pontatlanul) felmérték. Az 1930-as évektől így már csak a várudvaron álló öregtorony és az északi saroktorony 1-1,5 m magas maradványai,

valamint a belső várfalak csekély magasságú részletei voltak láthatóak, amelyekre műemlék téglákkal rá is falaztak. Sajnálatos módon a gyárpépülethez vezető ipari vágányt a torony maradványain vezették át. A 20 században újabb üzemek, épületek rombolták a területet. A vár szerény maradványait észrevenni is nehéz volt a beépített területen.

A várnál az 1930-as években Lux Kálmán és Szőnyi Ottó kutatott, felmérték a még meglévő falszakaszokat. 1957-ben Pusztai Rezső, 1958-ban Parádi Nándor végzett kisebb feltárást, a palánk néhány cölöpe is felszínre került ekkor. 2000-ben Magyar Kálmán vezetésével folytatás a területen, kisebb falszakaszok mellett a nyugati oldalon feltárták a palotaszárny belső falának részletét is.⁶ Az ásatások során értékes leletanyag került a múzeumba.

A 2019. évi feltárás

2019 tavaszán, a már hosszú ideje üresen álló gyárpépületek maradványinak eltüntetésére és a terület rehabilitációjára, parkosítására benyújtott pályázathoz kapcsolódva nyílt módunk újabb ásatásra. A Rippl-Rónai múzeum munkatársai által végzett régészeti feltárás költségét

⁵ A vár történetéről: Zádor 1964. 42–44., Komjáti 1975., Szakály 1975., Fügedi 1977. 183–184, Magyar 2004. 68–71., Magyar – Nováki 2005., Tímár 2016. 107–125.

⁶ Magyar 2004.

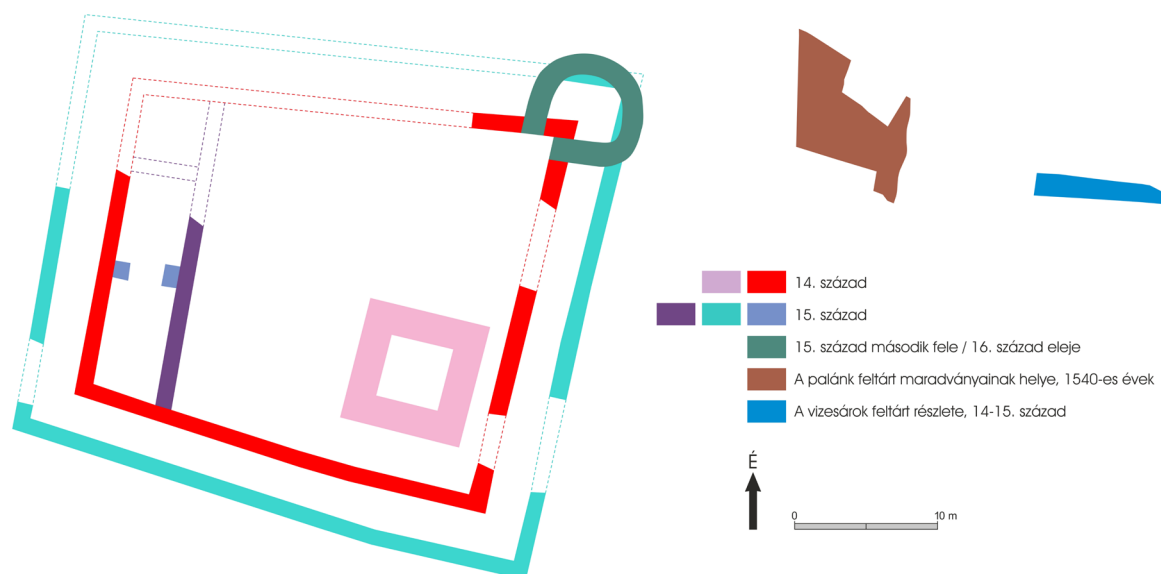
4. Drónfelvétel a vár feltárt maradványairól, előtérben a nyugati palotaszárny. (Borzavári Balázs felvétele)

Kaposvár Megyei Jogú Város önkormányzata bocsájtotta rendelkezésünkre.

A munkát márciusban és áprilisban végeztük.⁷ Az első héten a meglévő falszakaszokat szabadítottuk ki a rajtuk lévő földtől és törmeléktől. Ezek jó része a bontáskor került rájuk és a falak védelmében kértük, hogy ne géppel távolítsák el. A falak letisztítása után elkezdtek a falakat követni és újabb szakaszokat keresni. A várudvart körülvevő falak eddigi maradványai a nyugati és keleti oldalakon jelentősen meghosszabbodtak, északkeleten is feltárássra került egy pár méteres szakasz. A külső falgyűrűnek csak

kisebb szakaszai voltak ismertek, de a feltárássig ezek sem nem látszottak ki a földből. Most a keleti oldalon szinte teljesen feltártuk a fal maradványait, a déli oldalon is csak a betonozott parkoló alatt lévő szakasza nem került kibontásra. Nyugaton már a 18. században kiszedték az alapozásból a téglákat, így itt csak az alapozási árok volt követhető. A palotaszárny keleti fala is meghosszabbodott észak felé. Sajnos a megtalált falszakaszokból csak az alapozás és a felette lévő néhány téglasor maradt meg. A falak közé ásott szelvényeinkkel a járószinteket padlókat kerestük, kibontottuk a szelvénybe eső gödröket, kemencéket, egyéb objektumokat. A falak mellett leásva dokumentáltuk azok alapozását. Feltártuk a téglavárat körbevevő palánk és a középkori vizesárok egy szakaszát is. Megállapítottuk, hogy a vár északnyugati része, a Nostra gyárépület alápincézése miatt teljesen megsemmisült. A várat máshol is nagy pusztítás érte, nagy területeken a talajvízig eltüntették az

⁷ A vár feltárássán a Rippl-Rónai Múzeum dolgozói közül, Molnár István és Harag Mátyás régészek, Stunya Péter, Nyári Zsolt, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Papp Zoltán technikusok, rajzolókat vettek részt. Ezúttal is köszönjük Szabados Ákos, Új Kíra régészhallgatók valamint Kovács Gábor, Seta Attila, Szép László önkéntes munkáját és a Pazirik Kft segítségét.

5. Összesítő térkép a vár építésének szakaszairól

újkori építkezések a korábbi rétegeket és szinte mindenhol újkori közművek, vezetékek, betonaknak, épületalapok nehezítették a feltárást. A feltárás során az ismert falszakaszok hossza nagyjából megduplázódott, még fontosabb, hogy már a vár építésének periódusait is pontosabban el tudjuk különíteni. **(4-5. kép)**

A lelőhelyen nagy mennyiségű késő középkori és török kori lelet került felszínre. A háborús eseményekre kő és fém ágyugolyók, gránátok, puskagolyók, számszerű-nyílhegy, fokos, karpáncél darabja, sarkantyúk, lószerszámdíszek, patkók emlékeztetnek. Gyertyatartót, köves gyűrűt, üvegkarpereceket, üveggombot, plombákat, érmekeket, rézedények darabjait, vereteket is találtunk. A kerámia anyagban a kályhaszemek, korsók, fazekak, kancsók, fedők, tálak mellett kínai porcellán is előfordul.

A vár építésének szakaszai

A vár legkorábbi épülete valószínűleg a várudvar délkeleti részén álló, nagyméretű, 11,8x11,8 m-es, négyzet alaprajzú torony.⁸ Az épület téglából épült, de 2,85 cm széles alapfa-

lai kőből készültek. A kb. 22x11x6 cm-es téglák alatt szabályos, nagyobb kváderkövekből álló sorok voltak, a legfelső kősor (a torony belső oldalán biztosan) kilátszott a földből. Az alapozás alsóbb részein sorokba rakott kisebb kövek, legalul már csak habarcsba dobált darabok voltak. Az alapozási árok több mint két méter mélyen lévő aljára a külső oldalon cölöpöket vertek le, belül téglák és kődarabos réteg volt. A cölöpök a talajvízben megőrződtek, a belőlük vett mintákat Grynaeus András vizsgálatra meg, sajnos nyárfának és fűzfának bizonyultak, dendrokronológiai vizsgálatra nem voltak alkalmasak. **(6-8. kép)**

A torony belsejében előkerült a torony kövekből kirakott padlójának kevés maradványa.⁹ Szárazon lerakott többféle kőből, közte kemény fehér mészkőből és homokkőből készült. A réteg felett egy égett réteg majd egy keményre járt meszes habarcsos padló maradványa volt. Sajnos a padlók alatt nem találtunk datálható leleteket, alattuk őskori réteg volt.

A várudvaron egy vörös színű, letaposott téglapados réteg kapcsolható a korai időszakhoz. A

⁸ Hasonlóan a korábban a várral foglalkozó tanulmányok szerzőihez, magam is a tornyot gondolom a vár legkorábbi részének. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy erre semmilyen konkrét régészeti bizonyítékunk nincs. A torony falaival más

falak nem érintkeznek, és nem metszenek más jól datálható középkori objektumot sem.

⁹ A padló egy másik részletét a Magyar Kálmán által vezetett feltáráson is kibontották, felette késő középkori feltöltést találtak. (Magyar 2004. 190.)

6. (fent) Drónfelvétel a vár tornyairól
(Borzavári Balázs felvétele)

7. (lent) Az öregtorony maradványainak kibontása

8. A torony alapozása (A felmenő fal tégláinak egy része műemléki ráfalazás)

váruddar északkeleti és délnyugati részén valamint a későbbi palotaszárnyánál is megfigyelhető volt. Nem egyenes, hanem lejtős, még őrzi a domb eredeti alakját. Alatta nem találtunk leleteket, felette kevés 13-14. századi kerámia volt. (9. kép)

A torony kelezése és a vár születésének ideje így továbbra sem adható meg biztosan. Általában a 14. század első felére szokták kelezni, de ebben szerepet játszik az is, hogy a vár első említését – feltehetően tévesen – a 14. század közepére tették.¹⁰ A területen talált Árpád-kori kerámia alapján felmerült a torony 13. századi

datálása is.¹¹ Egyelőre biztosan csak annyit tudunk mondani, hogy a vár és a torony 1387-ben már létezett. Véleményem szerint, építése nem is sokkal előzhette meg első említését, de egy korábbi kelezést sem zárhatunk ki teljes biztonsággal.

Még a korai időszakban váruddart egy 1,5 méter széles téglafallal vették körül, amely 15-20 cm-es faragott kövekkel volt alapozva. A déli oldalon a fal vonala kissé ívelt. 35x37,5 méteres, szabálytalan trapéz alakú váruddart alakítottak ki. A torony a bezárt terület délkeleti sarkához közel állt.

Két halvány jele van annak, hogy a fal a toronynál valamivel – bár feltehetően nem sokkal – később épült. Erre utal egyrészt tégláinak nagyobb mérete (24-25x12-13x6-7 cm), valamint, hogy az említett korai járósínt egy kis szakaszon a fal északi oldalán kívül is megfigyeltük, ami arra utalhat, hogy volt egy időszak, amikor a váruddar már létezett, de a téglafal még nem. Természetesen ebben az esetben a tornyot és az udvart valamilyen könnyebb szerkezetű, fából készült fallal kellett körbevenni, de ennek eddig semmilyen nyomát nem találtuk meg.

A váruddar DNy-i oldalán (a későbbi palotaszárnyon belüli és kívüli területen is), a korai járósínt feletti sárgás feltöltésen, egy szárazon lerakott tégladarabokból kialakított, vízszintes járósínt hiányos maradványait találtuk meg. Feltehetően már ebben az időszakban vízszintesre alakították a váruddar többi részét is. A téglaréteg a téglafallal körbevett zárt váruddar kiépülése után, de a palotaszárny kialakítása előtt készülhetett. A váruddar más területein nem találtuk nyomát, ott sem, ahol a bolygatások mélysége alapján meg kellett volna maradnia. A tégladarabokkal kirakott felület északi vége az újkori rombolások miatt pontosan nem megadható, nagyjából 4-5 méter széles lehetett, a hossza legalább 8 méter volt. Esetleg csak a váruddar délkeleti sarkát rakták ki valamiért tégladarabokkal, de lehet valamilyen könnyebb

¹⁰ Korábban egy 1359-es, valószínűleg Kaposvárra vonatkozó adatot értelmeztek Kaposvár első említésének (pl. Komjáthy 1975. 77., Magyar 2004. 187. A forrás helyes értelmezéséről Tímár 174–175, 95. lábjegyzet) máskor egy 1348-es, valószínűleg a Zselickisfaludnál lévő Rupulvárra vonatkozó adatot is ide kapcsolnak. (Fügedi 1977. 183.)

¹¹ Magyar Kálmán 2004-ben felvetette a torony 13. századi kelezését (Magyar 2004.191), de később már ő is a 14. század első felére datálta (Magyar – Nováki 2005. 70.)

9. (fent) A legkorábbi járószint a várudvar északkeleti sarkán.

10. (lent) Tégladarabokból készült járószint a várudvar délnyugati részén

11. Az egykori palotaszárny alapfalai a később hozzáépített pillérekkel (A képen látható padlómaradványok egy része 18-19. századi)

szerkezetű(pl. fából épült) épület padlószintje is, ugyanakkor ilyen épület egyértelmű nyomát nem figyeltük meg. (10. kép)

A téglarétegen több helyen leégés nyoma látszott. Mint már utaltam rá, ilyen volt a torony belsejében lévő korábbi padlómaradvány felett, valamint ilyen figyeltünk meg a toronytól északra talált járószinten is. A toronyból, a trapéz alakú várudvart körbevevő falakból és a várudvaron álló könnyebb szerkezetű épületekből álló várban tűzvész pusztíthatott. Ha az égett rétegek egykorúak, ez már inkább a 15. században történhetett.

Valamivel később, a vár legvédehetőbb, nyugati részén egy palotaszárnyat alakítottak ki. A palota padlójánál korábbi feltöltés leletei és egy kemencemaradvány alapján, az építkezést már a 15. századra tehetjük. Egyelőre nem tudjuk megmondani, hogy a század első felére (a

12. A várudvart kerítő korai fal déli szakaszának és a palotaszárny később hozzáépített keleti falának alapozása.

13. A vár északkeleti falai és a későbbi torony maradványai.

Tamási–Szerdahelyi közös birtoklás időszakára) vagy a század közepére, második felére (az Újlaki időszakra) tehetjük az építkezést. A vár nyugati falától 6–6,5 méterre keletre egy párhuzamos, 150–160 cm széles falat építettek a vár déli és északi fala közé. A fal alsó része kőből, a felmenő falai téglából épültek. Téglái 23–24x12x5–6 cm-esek. **(11-12. kép)**

A palotaszárny szerkezetéről nagyon keveset tudunk. Egy 1931-ban, a még úgy-ahogy látható maradványokról készült – sajnos számos pontatlanságot tartalmazó – felmérés a nyugati szárnynál egy osztófalat jelölt. (Sajnos a területet a Nostra gyárépületet teljesen megsemmisítette, így mi már nem találtuk nyomát.) A 1,5 méteresnek rajzolt fal a palotaszárny északi végét, egy nagyjából 6x6 méteres négyzet alaprajzú területet választott le. Ekkor itt volt a vár északnyugati sarka, egy helyiség mellett, akár egy kisebb tornyot is kialakíthattak.

Az északon leválasztott résztől délre megmaradt területet nagyjából megfelelzik a déli

faltól 10,4 méterre épült pillérek. Ezek később épültek a falak belső oldalához, boltívet és emeletet tarthattak. A külső oldalán szabályosan rakott, belül habarcsba dobált téglából készült alapozásuk 1,7x1,4 méteres. A palotaszárny alsó szintjéhez tartozó padló a mai felszínhez közel volt, az újkori földmunkák jórészt megsemmisítették, csak két kis szakaszt találtuk meg. Szorosan egymásmellé tett, szárazon rakott téglából készült. A délnyugati részen talált korábbi járószintnél kb. 40 cm-rel magasabban, a palotaszárny téglából épült felmenő falának indulásával egy szintben volt. A déli falnál egy 80 cm-es, a keletinél egy 110x90 cm-es agyagba rakott téglából épült, kályhaalként azonosítható objektum állt. Ezek feltehetően már a vár későbbi időszakában épülhettek.

Következő lépésben a várudvart körbevevő falaktól 3,6–3,8 méterre 150 cm vastag falat építettek. Ennek az alapozása és felmenő fala is 25x12x13 cm-es téglából épült. **(13. kép)** Az általunk kutatott területen a két falgyűrű között

14. Az északkeleti saroktorony részben a visszabontott korábbi falakra épült

nem alakítottak ki tornyot vagy egyéb helyiséget.¹²

A külső falon kívül árkot áshattak. Erre utal, hogy vár északkeleti sarkától keletre 5 méterre nyitott szelvényünkben, nagyjából a későbbi palánkig a talajvíz mai szintje alatt is bolygatva volt a talaj. A török korban töltötték fel a területet. A keleti falon kívül nyitott szelvényünkben szintén mélyen volt bolygatva a talaj, de itt a belső járósíntektől már kb. 50-60 cm-rel mélyebben találtunk egy feltöltésen lévő járósíntet, amin égésnyomok és kiomlott fal téglái – talán valamilyen ostrom nyomai – voltak a török kori rétegek alatt. Vagy az árok töltődött fel itt hamarabb vagy eleve a faltól minimum 2 méterre indult az árok. A külső nyugati várfalon kívül már a fal tövében a talajvíz szintjéig bolygatott volt a terület, de itt egy újkori tereprendezés nehezíti a jelenségek értelmezését. Felte-

hetően egy a várfaltól 2–4 méterre induló, 8–10 méter széles „száraz” árkot áshattak, amelybe nem vezettek be a mocsár vizét, de a magas talajvíz miatt, víz állhatott az alján.

A következő lépcsőben a vár északkeleti sarkán torony épült. A vár sarkán álló falszakaszokat visszabontották és nagyrészt ezekre alapozták a torony 2–2,3 méter széles falait. A kb. 6,5 méteres belterű torony nem volt szabályos kerek, a belső oldalain (nyugaton és délen) falai nagyjából egyenesek, míg kívülre eső részén (északon és keleten) íveltek voltak. Sajnos a torony belsejét már a 30-as években teljesen átforgathatták, régészeti korú réteget gyakorlatilag nem találtunk benne. A torony téglái 30 cm-esek, nagyobbak a korábbiaknál. (14. kép)

A torony belsejében megtalált visszabontott falmaradványok miatt, feltételezték egy korábbi „sokszögű” tornyot is.¹³ A falmaradványok valójában a külső falakhoz tartoznak, korábban nem állt itt torony. A külső falak megtalálásával az is kiderült, hogy a torony csak kisebb mértékben, kb. 1,5 méterre lógott ki a falak síkjából. A torony alapozási árka néhol szélesebb volt a toronynál, így kisebb szakaszon ki tudtuk bontani. Az ebben talált tálalakú kályhaszem töredéke alapján is a 15. századtól keltezhető a torony. Inkább már a század második fele, a 16. század eleje a valószínű építési ideje.

A torony megépítését a vár kapujának védelméhez lehetne kötni, de a kapunak egyértelmű nyomát nem találtuk meg. Evlia Cselebi leírása szerint keletre nézett a belső vár nagykapuja. A 18-19 században is keletről volt megközelíthető a terület, itt volt az Eszterházy major-ság majd a Nostra gyáruvarának bejárata is.

Valamikor a középkorban, akár már a vár életének legkorábbi szakaszában áshatták a vártól kb. 40-re lévő, legalább 12-13 méter széles vizesárkot. Alját a talajvíz miatt nem találtuk meg, de több mint 2 m mélységéig volt követhető. Az árokkal a várnak helyet adó szigetet vágták át, így a várat mindenhol víz övezte. A vizesárok nyoma látszik a 18. századi (folyó szabályozása előtti) térképeken, ez „vágja ketté” a szigetet.

¹² A már említett 30-as évekbeli felmérés jelöl ugyan falakat a déli oldalon, de ezek kora nem ismert, újkoriak is lehetnek. A betonozott parkoló alá esett területen sajnos nem kutathattunk, de a belső falon nem látszott csatlakozó falak indulásának nyoma.

¹³ Magyar 2004. 190-192.

15. A palánk maradványairól készült felmérés részlete. A felmérést a Pazirik Kft készítette, önzetlen segítségüket ezúttal is köszönöm!

A vár köré épített palánkfal egy nagyobb szakaszát is megtaláltuk, szerencsére a talajvíz a faszerkezet alsó részét is konzerválta. **(15-17. kép)** A széles palánkfal külső része 25 méterre volt meg a téglavártól. A földben kb. 10 méter szélességben követték egymást a cölöpsorok, amelyeket megfontak és néhol meg is csapoltak. A feltárt falszakasz helye és vastagsága alapján egy bástyát, a belső palánk északkeleti bástyáját találhattuk meg. A külső cölöpsornál farkasfogszerűen elhelyezett gerendákkal csapolták meg a cölöpöket, hasonlóan figyeltünk meg kb. 6 méterre nyugatra a 6-7. soroknál is. A 9. sor cölöppeit egy nagy széles gerendával csapolták meg. Ez és a tőle kb. 9,5 méterre lévő külső sor között, a közbülső cölöpsorokba is bekötve, hosszú gerendák feküdtek, amelyek a szerkezetet stabilizálták. A mocsaras talaj miatt vesszőfonatot, vékony deszkasort tettek le, majd erre döngölték a palánk földjét. A döngölt, kemény, agyagos réteget 60-80 cm szélesen megtaláltuk. Néhol csak az egymástól 60-100 cm lévő cölöpök látszottak ki a magas talajvízből, de több

helyen megtaláltuk a cölöpöknek ásott 60-80 cm-es ovális gödröket is.

A palánk külső cölöpsora előtt egy szűkülő falú, felül 3 m széles árok volt. Ebben ferde helyzetű, kifelé néző karók voltak, amelyek ki lehettek hegyezve és az ostromlók távoltartását szolgálták. A palánkfal hatékonyan állította meg az ágyúgolyókat, ezekből a külső cölöpsornál és az előterében, az árokban tucatnyit találtunk.

A palánkot folyamatosan újígtatták, erre utal a talált leletanyag, de a betöltésben és a faszerkezet maradványain is látható ennek számos jele, így pl. a külső oldal megújított részén már nem csapolták meg a cölöpöket. A faszerkezetből tölgyfáiból dendrokronológiai vizsgálatra mintákat vettünk, amelyeket Grynaeus András vizsgált meg. A vizsgálat eredménye alapján az egyik gerendát 1546-ban vagy valamivel később vágták ki. Ez alátámasztja sejtésünket, hogy a palánk a török hódítás előtt, feltehetően az 1540-es években készült. A külső cölöpsor megújított, már nem csapolt cölöpsorából származó cölöp dendrokronológiai vizsgálata legkorábbi lehetséges időpontként az 1616. évet

16. Megcsapolt faszerkezet maradványa a palánk külső cölöpsoránál

adta, ami már a török uralom alatti javítgatás nyoma.

Mint utaltam rá a téglavár körüli, palánkon belülré került árkot a törökök betöltötték, a rajta lévő tégladarabokból kialakított járósínt is sikerült feltárunk, amin egy újabb török kori réteg volt. A belső oldalon megszegesítették a palánkot.

A török kori leírások egymástól árokkal, palánkkal elválasztott külső és belső várról, több elkülönülő városnegyedről írnak. Az általunk végzett feltárás csak az ekkor belső várnak nevezett területre terjedt ki, amely a sziget nyugati részén lévő középkori téglavárból és a köré húzott belső palánkból állt, amelyet egy széles vízesárok választotta el a sziget többi részétől. Legkésőbb az 1540-es években a sziget keleti részét is palánkfalal vették körül, az itt állomásozó katonaság palánkjából alakulhatott ki a török időkben a muszlim városrész. A szigetet egy vízfolyás, a későbbi Malom-árok elődje vá-

17. A palánk újkori vezetékek által rombolt maradványai a belső oldal felől fényképezve

lasztotta el a szárazföldről, egy hídon lehetett megközelíteni, amelynek helye még jól látszik a 18-19. századi térképeken. Erődített városra csak a török kortól van biztos adatunk, ekkor rácsok lakta városrészt említettek. Ez már nem fért el a szigeten, attól keletre, északkeletre, a mai belváros felé lehetett. A kataszteri térképen a telekhatárok alapján helyenként még kikövetkeztethető az egykori külváros határa, árkanak és palánkjának feltételezhető helye.

Irodalom:

- Fügedi 1977: Fügedi Erik: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Budapest 1977.
- Győrffy 1975: Győrffy György: Kaposvár az Árpád-korban. In: Kanyar József (szerk.): Kaposvár. Várostarténeti tanulmányok. Kaposvár 1975. 63-73.
- Komjáthy 1975: Komjáthy Miklós: A középkorvégi Kaposvár. In: Kanyar József (szerk.): Kaposvár. Várostarténeti tanulmányok. Kaposvár 1975. 75-92.
- Kubinyi 1973: Kubinyi András: A kaposújvári uradalom és a familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához) Somogy Megye Múltjából - Levéltári Évkönyv 4. (1973) 3-44.
- Magyar 2004: Magyar Kálmán: A kaposvári vár területén végzett régészeti kutatások eredményei. Somogyi Múzeumok Közleményei 16. (2004.) 187-222.
- Magyar – Nováki 2005: Magyar Kálmán - Nováki Gyula: Somogy megye várai a középkortól a kuruc korig. Kaposvár 2005.
- Szatlóczi 2016: Szatlóczi Gábor: Elfelejtett végvári hősök, Zrinyi Miklós és Szondi György kortásai. In Misseles, a 16-17. század hétköznapi történelme. Várháborúk kora blog 2016. https://missiles.blog.hu/2016/03/26/az_elfeledett_vegvari_hosok_zrinyi_miklos_es_szondy_gyorgy_kortarsai
- Tímár 2016: Tímár Péter: A Győr nembeli Szerdahelyi család története, birtokai és okmánytára. Szeged 2016.
- Zádor 1964: Zádor Mihály: Kaposvár. Budapest. 1964.